

SYLABUS
DOTYCZY CYKLU KSZTAŁCENIA 2023/24-2024/25
(skrajne daty)
 Rok akademicki 2023/2024

1. PODSTAWOWE INFORMACJE O PRZEDMIOCIE

Nazwa przedmiotu	Antropologia fizyczna
Kod przedmiotu*	
nazwa jednostki prowadzącej kierunek	Kolegium Nauk Humanistycznych
Nazwa jednostki realizującej przedmiot	Instytut Archeologii
Kierunek studiów	Archeologia
Poziom studiów	studia II stopnia
Profil	ogólnoakademicki
Forma studiów	stacjonarne
Rok i semestr/y studiów	I rok, 2 semestr
Rodzaj przedmiotu	kierunkowy
Język wykładowy	polski
Koordynator	Dr Joanna Rogóż
Imię i nazwisko osoby prowadzącej / osób prowadzących	Dr Joanna Rogóż

* -opcjonalnie, zgodnie z ustaleniami w Jednostce

1.1. Formy zajęć dydaktycznych, wymiar godzin i punktów ECTS

Semestr (nr)	Wykł.	Ćw.	Konw.	Lab.	Sem.	ZP	Prakt.	Inne (jakie?)	Liczba pkt. ECTS
2	30	30							6

1.2. Sposób realizacji zajęć

zajęcia w formie tradycyjnej

zajęcia realizowane z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość

1.3 Forma zaliczenia przedmiotu (z toku) (egzamin, zaliczenie z oceną, zaliczenie bez oceny)

WYKŁAD – EGZAMIN PISEMNY, ZALICZENIE BEZ OCENY

ĆWICZENIA - ZALICZENIE Z OCENĄ

2. WYMAGANIA WSTĘPNE

Podstawowa wiedza z zakresu antropologii fizycznej oraz osteologii. Znajomość różnych typów pochówków.

3. CELE, EFEKTY UCZENIA SIĘ, TREŚCI PROGRAMOWE I STOSOWANE METODY DYDAKTYCZNE

3.1 Cele przedmiotu

C1	Pogłębienie wiedzy z zakresu badań antropologicznych i bioarcheologicznych.
C2	Wskazanie metod eksploracji szczątków ludzkich z różnego typu obiektów funeralnych.
C3	Nabywanie podstawowej wiedzy o mumiach i mumifikacji.
C4	Nabywanie podstawowej wiedzy o chorobach epidemiologicznych w przeszłości, wyznacznikach stresu fizjologicznego oraz pogłębionej wiedzy o chorobach układu kostnego i metodach badawczych stosowanych w ich identyfikacji.
C5	Nabywanie dodatkowej wiedzy w zakresie wykorzystania metod genetycznych, badań pierwiastków śladowych i stabilnych izotopów ludzkich szczątków.
C6	Nabywanie podstawowej wiedzy teoretycznej oraz umiejętności praktycznych z zakresu palodemografii.
C7	Przypomnienie i utrwalenie wiedzy oraz umiejętności w zakresie odontologii i osteologii. Obserwacja zróżnicowania wewnątrz- i międzypopulacyjnego w budowie kośćca.
C8	Pogłębienie wiedzy w zakresie estymacji wieku w chwili zgonu i określania płci osobników na podstawie cech kośćca.
C9	Przypomnienie i utrwalenie wiedzy oraz umiejętności w zakresie kranioometrii i osteometrii.
C10	Pogłębienie wiedzy o cechach niemetrycznych szkieletu oraz omówienie cech opisowych szkieletu.
C11	Nabywanie podstawowej wiedzy teoretycznej oraz umiejętności praktycznych z zakresu badań kości przepalonych.

3.2 Efekty uczenia się dla przedmiotu

EK (efekt uczenia się)	Treść efektu uczenia się zdefiniowanego dla przedmiotu Student:	Odniesienie do efektów kierunkowych ¹
EK_01	Zna i rozumie literaturę specjalistyczną z zakresu antropologii i bioarcheologii.	K_W02, K_W11, K_U03
EK_02	Zna zakres możliwości badawczych ludzkich szczątków.	K_W11,
EK_03	Zna metody eksploracji szczątków ludzkich z różnego typu obiektów funeralnych.	K_W11,
EK_04	Dostrzega międzyosobnicze zróżnicowanie w budowie anatomicznej.	K_W11, K_U10
EK_05	Potrafi przeprowadzić segregację anatomiczną kości przepalonych i nieprzepalonych, kości ludzkich i zwierzęcych.	K_U10
EK_06	Potrafi wykonać podstawowe określenia dotyczące wieku	K_U10

¹ W przypadku ścieżki kształcenia prowadzącej do uzyskania kwalifikacji nauczycielskich uwzględnić również efekty uczenia się ze standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela.

	w chwili zgonu, płci pochowanego, zmian patologicznych kośćca, cech niometrycznych, opisowych.	
EK_07	Potrafi wykonać pomiary kości, obliczać wskaźniki, odtwarzać przyżyciową wysokość ciała, konstruować tablicę wymieralności oraz interpretować wyniki.	K_U10
EK_08	Potrafi wybrać metody bioarcheologiczne do badań w zależności kontekstu odkrycia i od stopnia zachowania materiału.	K_U10
EK_09	Rozumie znaczenie współpracy interdyscyplinarnej.	K_W02
EK_10	Rozumie potrzebę doskonalenia zawodowego i rozwoju osobistego.	K_K01
EK_11	Rzetelnie pracuje nad powierzonym zadaniem.	K_K01
EK_12	Analizuje, bada konkretny problem, dyskutuje, formułuje wnioski.	K_U03

3.3 Treści programowe

A. Problematyka wykładu

Treści merytoryczne
1. Metody eksploracji pochówków o zróżnicowanym obrządku pogrzebowym.
2. Identyfikacja układu szczątków ludzkich <i>in situ</i> .
3. Tafonomia ludzkich szczątków – podstawy.
4. Mumie i mumifikacja w Polsce i na świecie.
5. Paleopatologie – podział, przykłady, metody badań.
6. Paleoepidemiologia, wielkie epidemie.
7. Stres fizjologiczny i funkcjonalny a rozwój kości. Wyznaczniki na kościach.
8. Szkieletowe markery stresu jako jedna z metod określających jakość życia. Wzorce aktywności.
9. Uzupełniające zagadnienia z zakresu badań genetycznych oraz izotopowych ludzkich szczątków.
10. Metody mikroskopowe, rentgenografia i tomografia i mikrotomografia komputerowa, paleoserologia – zastosowanie w badaniach ludzkich szczątków.
11. Paleodemografia – wybrane zagadnienia.

B. Problematyka ćwiczeń, konwersatoriów, laboratoriów, zajęć praktycznych

Treści merytoryczne
1. Układ kostny człowieka – przypomnienie budowy anatomicznej szkieletu i poszczególnych kości. Omówienie zróżnicowania wewnątrz- i międzypopulacyjnego w budowie kości. Odróżnianie kości ludzkich od zwierzęcych.
2. Uzębienie mleczne i stałe człowieka – morfologia, cechy niometryczne. Schorzenia narządu żucia.
3. Makroskopowe metody estymacji wieku biologicznego zmarłego na podstawie układu kostnego.
4. Makroskopowe metody określania płci osobników dorosłych na podstawie cech czaszki i szkieletu postkranialnego. Problem określania płci u dzieci.
5. Przyrządy pomiarowe stosowane w badaniach antropometrycznych. Kraniometria – punkty i pomiary kraniologiczne. Wskaźniki czaszkowe, klasyfikacja i interpretacja.

6. Osteometria. Pomiary kości długich kończyn i wybrane wskaźniki. Rekonstrukcja przyżyciowej wysokości ciała.
7. Cechy niemetryczne czaszki i szkieletu postkranialnego – zastosowanie w antropologii fizycznej.
8. Cechy opisowe czaszki i szkieletu postkranialnego.
9. Przepalone szczątki kostne – specyfika i metodyka badań.
10. Analiza demograficzna w praktyce. Tablice wymieralności – konstrukcja i interpretacja.

3.4 Metody dydaktyczne

Wykład: wykład problemowy z prezentacją multimedialną, dyskusja.

Ćwiczenia: prezentacja multimedialna, analiza przykładów, pokaz, praca samodzielna, praca w grupach, praca z materiałem osteologicznym, pomiary z użyciem przyrządów antropometrycznych, dyskusja.

4. METODY I KRYTERIA OCENY

4.1 Sposoby weryfikacji efektów uczenia się

Symbol efektu	Metody oceny efektów uczenia się (np.: kolokwium, egzamin ustny, egzamin pisemny, projekt, sprawozdanie, obserwacja w trakcie zajęć)	Forma zajęć dydaktycznych (w, ćw, ...)
EK_01	EGZAMIN PISEMNY, KOLOKWIMUM, ZALICZENIE USTNE, ZALICZENIE, DYSKUSJA	W, ćw
EK_02	EGZAMIN PISEMNY, KOLOKWIMUM, ZALICZENIE USTNE, ZALICZENIE, OBSERWACJA W TRAKCIE ZAJĘĆ, DYSKUSJA	W, ćw
EK_03	EGZAMIN PISEMNY, DYSKUSJA	W, ćw
EK_04	OBSERWACJA W TRAKCIE ZAJĘĆ, DYSKUSJA	ćw
EK_05	ZALICZENIE USTNE, ZALICZENIE, OBSERWACJA W TRAKCIE ZAJĘĆ	ćw
EK_06	EGZAMIN PISEMNY, ZALICZENIE USTNE, KOLOKWIMUM, ZALICZENIE, OBSERWACJA W TRAKCIE ZAJĘĆ, DYSKUSJA	W, ćw
EK_07	KOLOKWIMUM, ZALICZENIE, OBSERWACJA W TRAKCIE ZAJĘĆ, DYSKUSJA	ćw
EK_08	EGZAMIN PISEMNY, DYSKUSJA	W
EK_09	DYSKUSJA	W, ćw
EK_10	DYSKUSJA	W, ćw
EK_11	EGZAMIN, KOLOKWIMUM, ZALICZENIE USTNE, ZALICZENIE	W, ćw
EK_12	ZALICZENIE USTNE, ZALICZENIE, DYSKUSJA	W, ćw

4.2 Warunki zaliczenia przedmiotu (kryteria oceniania)

<p>Wykład: egzamin pisemny: ocena dostateczna: jeśli student uzyska 50% + 0,5 pkt. ocena dobra: jeśli student uzyska 75% pkt. ocena bardzo dobra: jeśli student uzyska 90% pkt.</p>
--

Ćwiczenia:

1. Zaliczenia ustne z zakresu budowy anatomicznej poszczególnych kości.
2. Zaliczenie ustne z zakresu oceny wieku w chwili zgonu i określenia płci na podstawie szkieletu.
3. Zaliczenie z wykonania pomiarów kości i obliczania wskaźników oraz przyżyciowej wysokości ciała.
4. Zaliczenie z pracy nad identyfikacją cech niemetrycznych oraz opisowych kości.
5. Zaliczenie z pracy nad konstrukcją tablicy wymieralności.
6. Zaliczenie z pracy nad przepalonymi szczątkami kostnymi.
7. Kolokwium pisemne z zakresu kranioometrii, osteometrii, wskaźników kości i przyżyciowej wysokości ciała; cech niemetrycznych i opisowych kości:
ocena dostateczna: jeśli student uzyska 50% + 0,5 pkt.
ocena dobra: jeśli student uzyska 75% pkt.
ocena bardzo dobra: jeśli student uzyska 90% pkt.

Niezaliczone kolokwium, odpowiedź ustna czy też pozostałe aktywności wymagające zaliczenia podlegają poprawie.

Ocena końcowa stanowi średnią z ocen z pisemnego kolokwium oraz z odpowiedzi ustnych.

5. CAŁKOWITY NAKŁAD PRACY STUDENTA POTRZEBNY DO OSIĄGNIĘCIA ZAŁOŻONYCH EFEKTÓW W GODZINACH ORAZ PUNKTACH ECTS

Forma aktywności	Średnia liczba godzin na zrealizowanie aktywności
Godziny z harmonogramu studiów	60
Inne z udziałem nauczyciela akademickiego (udział w konsultacjach, egzaminie)	30
Godziny niekontaktowe – praca własna studenta (przygotowanie do zajęć, egzaminu, napisanie referatu itp.)	60
SUMA GODZIN	150
SUMARYCZNA LICZBA PUNKTÓW ECTS	6

* Należy uwzględnić, że 1 pkt ECTS odpowiada 25-30 godzin całkowitego nakładu pracy studenta.

6. PRAKTYKI ZAWODOWE W RAMACH PRZEDMIOTU

wymiar godzinowy	Nie dotyczy
zasady i formy odbywania praktyk	Nie dotyczy

7. LITERATURA

Literatura podstawowa:

1. Charzewski J., Piontek J. (red.) 2000, *Nowe techniki i technologie badań materiałów kostnych. Trzecie warsztaty antropologiczne*, Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa.

2. Dzeduszycki W., Wrzesiński J. (red.) 2008, *Epidemie, klęski, wojny. Funeralia Lednickie, spotkanie 10*, SNAP, Poznań.
3. Dzeduszycki W., Wrzesiński J. (red.) 2009, *Metody. Źródła. Dokumentacja. Funeralia Lednickie, spotkanie 11*, SNAP, Poznań.
4. Gładkowska-Rzeczycka J. 1989, *Schorzenia ludności prahistorycznej na ziemiach polskich*, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk.
5. Malinowski A., Bożiłow W. 1997, *Podstawy antropometrii. Metody, techniki, normy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Łódź.
6. Piontek J. 1992, *Stres w populacjach pradziejowych: założenia, metody i wstępne wyniki badań*, [w:] F. Rożnowski (red.) *Biologia populacji ludzkich współczesnych i pradziejowych*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk, s. 321–345.
7. Piontek J. 1999, *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
8. Piontek J. 2002, *Wpływ procesu kremacji na morfologię kości szkieletu ludzkiego. Wyniki badań eksperymentalnych*, [w:] J. Wrzesiński (red.), *Popiół i kość. Funeralia lednickie, spotkanie 4*, Sobótka, Wrocław, s. 95–108.
9. Skawina A. (red.) 2006, *Anatomia prawidłowa człowieka. Osteologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
10. Skawina A. (red.) 2006, *Anatomia prawidłowa człowieka. Czaszka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Literatura uzupełniająca:

1. Borysławski K. 2007, *W jakim stopniu zmarli pochowani na cmentarzu reprezentują populację użytkującą cmentarz?* [w:] W. Dzeduszycki, J. Wrzesiński (red.), *Środowisko pośmiertne człowieka. Funeralia lednickie, spotkanie 9*, s. 35–38.
2. Duday H., Cipriani A.M., Pearce J. 2009, *The Archaeology of the Dead: Lectures in Archaeoethanatology*, Oxbow Books, Oxford.
3. Malinowski A., Strzałko J. (red.) 1985, *Antropologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań.
4. Malinowski A., Wolański N. 1988, *Metody badań w biologii człowieka. Wybór metod antropologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. Piontek J. 2006, *Czy osobniki z nasilonymi reakcjami morfologicznymi na warunki życia w populacjach szkieletowych charakteryzowały się gorszą adaptacją do środowiska – czyli kto w średniowieczu dożywał późnej starości?* [w:] W. Dzeduszycki, J. Wrzesiński (red.), *Starość - wiek spełnienia. Funeralia lednickie, spotkanie 8*, s. 43–47.
6. Strzałko J., Ostojka-Zagórski J. 1995, *Ekologia populacji ludzkich. Środowisko człowieka w pradziejach*, Wydawnictwo UAM w Poznaniu, Poznań.
7. Wolański N. 2006, *Ekologia człowieka. Podstawy ochrony środowiska i zdrowia człowieka. Tom I: Wrażliwość na czynniki środowiskowe i biologiczne zmiany przystosowawcze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
8. Wolański N. 2006, *Ekologia człowieka. Podstawy ochrony środowiska i zdrowia człowieka. Tom II: Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Akceptacja Kierownika Jednostki lub osoby upoważnionej